

Szövegtan és stílustan

A szöveg a kommunikáció folyamatban az akaratot, érzelemet, a gondolatot, a szándékot kifejező megnyilatkoztatás.

A nyelv legmagasabb szintű egysége, több tényezőből épül fel. Függ a beszédhelyzettől, szükséges hozzá a közös jelrendszer és a szabályok ismerete.

Megformálásában fontos tényező a beszédhelyzet, azaz kinek, mikor, milyen előzmények után mondja a beszélő a szöveget.

A mondat a szöveg részegysége, a szövegbe beszerkesztjük, lehetőleg úgy, hogy kapcsolódjon az előző és az utána következő mondathoz.

A szöveg terjedelme

- egy mondatról a végtelenig
- egy mondat: lezárt teljes egység

Szövegfajták

Hatóköre szerint lehet magán és nyilvános, lehet élőszóban és írásban is.

A szöveg alapformái

	ÉLŐBESZÉD	ÍROTT BESZÉD
1.	hangok egymásutánja, akusztikai, időbeli benyomás	Betűk egymásutánja, látási, térbeli benyomás
2.	időben múlandó, pillanatnyi, szűkebb hatókörű, helyhez kötött	időben, térben nem korlátozott
3.	hallgató visszajelzésének többféle lehetősége van	a visszajelzésnek csak késleltetett lehetőségei vannak
4.	gyors gondolkodást, azonnali szövegezést igényel	időt enged a gondolkodásra
5.	a közlés minden eszköze szerepet kap pl.: a nyelv zenei elemei és a nonverbális eszközök	kifejező eszközök csak korlátozottan áttettellenesen kapnak szerepet
6.	ösztönösebb, igénytelenebb nyelvi viselkedés	tudatosabb, igényesebb
7.	a szabályoktól való kisebb-nagyobb eltérés	szabályok szigorúbb követése
8.	lazább, szabálytalanabb szerkezet	szabályosabb, megformáltabb szerkesztés

Műfajok

Párbeszéd: alkalmi köszöntő, felszólalás, vita, telefonálás

Magánlevél: hivatalos levél, távirat, közlő próza

Közlésfajták

Leírás

A szépirodalom, a tudomány, a köznapi beszéd leggyakoribb módszere. Ez a szövegfajta valamit vagy valakit megjelenít, ábrázol, szemléletesen bemutat. Minden tudomány alapvető módszere, hiszen a természeti, társadalmi jelenségeket a vizsgált területeket pontosan le kell írni a tudósoknak, kutatóknak.

Elbeszélés

Az események időbeli lefolyását érzékeltető szöveg.

- tudósító elbeszélés: kívülálló
- jelenetszerű elbeszélés: cselekmények részese

Az elbeszélés során egyes részeket kiemeljük, részletezzük, a kevésbé lényegeseket pedig elhagyjuk vagy csak érintjük. Időrendet követ.

Elemző, meggyőző

Ha a szöveg azzal a céllal születik, hogy egy jelenség, egy probléma, egy kérdés elemzésével, bemutatásával, elgondolkodtasson, valamely igazságról meggyőzze az olvasót, akkor kerül előtérbe. Ennek műfajai: tanulmány, esszé, értekezés, ismeretterjesztő szöveg, szónoklat, előadás, vita,...



ezen közlésfajták ritkán vannak jelen.

Az iskolában használt szövegfajták

- szóbeli: felelet, kiselőadás
- írásbeli: értekezés, esszé (dolgozat)

Az értekezés (esszé) fő szerkezeti egységei:

- bevezetés
- tárgyalás: kifejtés, fő rész
- befejezés

Kapcsolódó elemek

Szöveg az összetartó erő a kohézió a szövegösszefüggés, a kontextus három síkja adja:

- nyelvtani, grammatikai
- jelentésbeli
- nyelven kívüli szituációkhoz kapcsolódó elemek

Határozott névelő szerepe:

pontosan utal a már előbb megnevezett dologra, jelenségre, fogalomra. Pl.: *Egy fiú és egy lány sétált a parkban, a fiú hirtelen megállt és megfogta a lány kezét.*

A kötőszók szerepe:

tagmondatokat és a mondatrészeket a szövegbe kapcsolják és egymáshoz viszonyítják. Pl.: *Tegnap vásárolni akartam, **de** mégse mentem el, **mert** nem volt időm.*

Névmások szerepe:

helyettesítő formák segítségével elkerülhetjük a szóismétlést, a jelentésük elvont, csak a szövegkörnyezetben kapják meg aktuális jelentésüket.

A névmások három fajta utaló tulajdonsággal bírnak:

Visszaütalás:

A már említett, ismertetettre való utalás. Jelölése: ←, a névmást húzzuk alá vele.

Pl.: *Láttam egy jó telefont, én is **olyat** szeretnék.*

Előreütalás:

a még nem említett, ismeretlenre való utalás. Jelölése: →, a névmást húzzuk alá vele.

Pl.: *Meghívtam **őt** kávézni, de Mária nem fogadta el.*

Kiütalás:

beszédhelyzetre való utalás. Jelölése: ↑, az aláhúzott névmásra mutattva helyezzük el.

Pl.: *Tedd **ide** a könyvet, mutatott az asztalra.*

Ragok és jelek rendszere

Eszközei az egyeztetésnek.

pl.: A nővérem bejött a szobába és leült a fotelba.

Kötőszó

A tagmondatokat és a mondatrészeket köti össze.

pl.: *Tegnap moziba akartam menni, de nem mentem el, mert nem volt időm.*

Határozószók

Utaló és viszonyító szerepet látnak el.

pl.: *Délután ötre legyél kész, akkor indulunk.*

Szórendi

Amit ki akarunk hangsúlyozni, azt általában a mondat elejére tesszük.

pl.: *Tegnap moziba mentem. Moziba mentem tegnap.*

Jelentésbeli kapcsoló elemek

Szó és szószerkezet ismételés

Szerepe a nyomatékosítás, tartalom megerősítés

pl.: “Esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”

Részleges ismételés

Változat, párhuzam, ellentét

pl.:

“Szép vagy, alföld, **legalább nekem**

szép! Itt ringatták bölcsőm, itt

születtem. Itt borúljon rám a szemfödél,

itt Domborodjék a sír is fölöttem.”

Rokonértelműség

A rokonértelmű szavaknak jelentése azonos vagy csak árnyalati különbség van. Használatukkal elkerülhetjük a szóismétlést.

pl.: Tanulj dalt a zengő zivatartól, mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl.

Nem fogalom - fajfogalom

A nemfogalommal bármikor visszautalhatunk a fajfogalomra.

pl.: Fővárosunkban nekem a parlament tetszik a legjobban, ezt az épületet a dunaparton emelték

Felsorolás

pl.: Add ki bátya tüstént, ami engem illet, add ki a jussomat, pénzt, paripát, fegyvert.

Logikai, tartalmi elrendezés

A tagmondatok elrendeződése során ok-okozati általános, konkrét előzmény, következmény, időrend szerkesztési alapszabályokra épülnek fel a szövegek.

pl.: Tegnap alighogy elindultunk, kitört a vihar, eleredt a zápor. Mire beértünk a városba, teljesen eláztunk

Intertextualitás

Latin eredetű szó

- szövegközi szöveg
- szövegek közöttiség

Irodalom elméleti kategória, más szövegekből tudatosan beemelt idézet egy műben felidéznek egy másik művet vagy csoportját, vagyis a műfaj a hangnem a stílusmotívumok a szövegköztiséget szolgálják.

Konkrét, szó szerinti idézetet jelent.

Típusai:

1. Idézet

Lehet szó szerinti (idézőjellel), tartalmi, torzított, jelölt és jelöletlen.

2. Lábjegyzet

Hivatkozás, szómagyarázat, a visszakereshetőség és a bizonyítás érdekében.

3. Mottó

Kiemelt idézet, amely segíti a befogadót

4. Toposz

Közismert korokat átívelő költői kép, alkotói felfogás, klisé vagy séma

5. Közhely

Idézett és bizonyító erejű szöveg, főleg a mitológia, az antikvitás és a szentírás műveiből

6. Célzás, utalás, rájátszás

Közismert kifejezés, mely csak sejteti a tárgyat, hatására közös élményeken, ismereteken alapul.

7. Parafrázis

Egy mű tartalmának saját szavakkal való elmondása

8. Paródia

Egy közismert mű, komikus hatású utánzása, rámutatva jellegzetességeire

9. Evikáció

Felidézés vagy előhívás, a befogadóban olyan érzelmi, gondolati hatásokat kelt, mintha az eredeti művet olvasná

10. Elítélendő

Hamisítás, imitáció, csatolás és mém

Szövegfonetikai eszközök és az írásjelek

1. Szövegfonetikai eszközök

Az élő szóban lehangzó szövegek sajátossága az, hogy a zenei kifejező eszközök is nagy szerepet kapnak.

- hangsúly
 - Magyarban általában a szavak első szótagja hangsúlyos
- hanglejtés
 - A mondatfajta egymástól való megkülönböztetése: kijelentő, kérdő, ...
- szünet
 - A nyelvi egységek elkülönítése és a figyelem felkeltése
- beszédtempó
 - A szövegmondás ütemét jelenti, a lényegesebb, fontosabb dolgokat az átlagosnál lassabban, a nem fontos vagy kevésbé fontos dolgokat pedig gyors beszédtempóban mondjuk

2. Az írásjelek szerepe

A leírt szöveg tagolását teszi lehetővé.

- Mondatvégi írásjelek:
 - kijelentő: .
 - kérdő: ?
 - felszólító, felkiáltó, óhajtó: !
- , : a mondat tagolására szolgál, vagy felsorolásnál használjuk
- :: bevezethet idézetet, felsorolást, a következő rész gondolati előkészítését
- -: a gondolatjel a beszélő megszólalásainak kezdésére használjuk, vagy közbevetések, vagy logikai váltások elkülönítése
- (): magyarázó, pontosító vagy szubjektív megjegyzéseket fog közre, kevésbé fontos részek vagy közbevetések
- ; : elkülönítés
- ": szó szerinti idézéskor vagy egy szó jelentésének alkalmi megváltoztatása